

СЕКЦІЯ 3 ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ КІБЕРАДИКТІВ

FEATURES OF ATTITUDE TO YOURSELF OF CYBER-ADDICTION

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), комп'ютерних технологій, світової он-лайн мережі, ігрової індустрії, гаджетів та інших електронних девайсів ставить перед психологією, психіатрією, педагогікою та соціологією безліч питань, одним із яких є стрімкий розвиток кіберадикцій серед молодого покоління. Для формування й розробки психокорекційних і профілактичних програм щодо запобігання кіберадикціям необхідне всебічне уявлення про індивідуально-психологічні, соціально-демографічні характеристики осіб, які схильні до цього виду адикцій. На цьому етапі дослідження автор розглянув особливості самоставлення кіберадиктів, серед осіб від 14 до 21 року, у кількості 559 осіб, із них 412 мали певні види кіберадикцій, і 147 осіб, які надали згоду увійти в групу порівняння (умовно здорові).

Мета дослідження – виявлення особливостей самоставлення осіб підліткового та юнацького віку, які мають певні види кіберадикцій.

Методи дослідження: бібліографічний (аналіз, систематизація, теоретичних даних і літературних джерел), історичний (дослідження виникнення, формування й розвитку поняття) та психодіагностичний («Тест-опитувальника самоставлення» (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв)), також структуроване інтерв'ю, математико-статистична обробка («Microsoft Excel, XP» і пакета статистичного аналізу SPSS 26.0).

За результатами проведеного аналізу можна визначити такі особливості самоставлення кіберадиктів: закритість, схильність до відкритої брехні, проявляють байдужість до власного «Я», незадоволеність собою та своїми можливостями, мають прояви ригідності, дезадаптації, демонструють небажання змінуватися, а тенденція до збереження такого образу – один із видів прояву захисних механізмів самосвідомості тощо. «Психологічний портрет» кіберадиктів потребує подальшого дослідження з урахуванням різноманітних індивідуально-психологічних характеристик.

Ключові слова: *індивідуально-психологічні особливості, кіберадикції, нехімічна залежність, самоставлення, інформаційно-комунікаційні технології.*

The development of information and communication technologies (ICT), computer technology, the global online network, the gaming industry, gadgets and other electronic devices raises many issues for psychology, psychiatry, pedagogy and sociology, one of which is the rapid development of cyber-addictions among young people generation. For the formation and development of psycho-correctional and preventive programs for the prevention of cyber-addictions, it is necessary to have a comprehensive understanding of the individual psychological, socio-demographic characteristics of persons prone to this type of addiction. At this stage of the study, the author considered the peculiarities of the self-attitude of cyber-addicts, among people aged 14 to 21, in the number of 559 people, 412 of whom had certain types of cyber-addictions, and 147 people who agreed to enter the comparison group (relatively healthy).

The purpose of the study is to identify the characteristics of self-esteem of adolescents and young people who have certain types of cyber-addictions.

Research methods: bibliographic (analysis, systematization, theoretical data and literature sources), historical (study of the origin, formation and development of the concept) and psychodiagnostic ("Self-relation questionnaire test" (V.V. Stolin, S.R. Panteleev)), also structured interview, mathematical and statistical processing ("Microsoft Excel, XP" and statistical analysis package SPSS 26.0).

According to the results of the analysis it is possible to determine the following features of self-attitude of cyber-addicts: secrecy, propensity to open lies, show indifference to their own "I", dissatisfaction with themselves and their abilities, have manifestations of rigidity, maladaptation, unwillingness to change, is one of the manifestations of the protective mechanisms of self-awareness, and so on. The "psychological portrait" of cyber-addicts needs further research, taking into account a variety of individual psychological characteristics.

Key words: *individual-psychological features, cyber-addictions, non-chemical dependence, self-relations, information and communication technologies.*

УДК 159.923.2-053.6:004.738.5-042.72
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.20.4>

Асєєва Ю.О.

к.психол.н.,
завідувачка кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Одеський інститут
Міжрегіональної академії управління
персоналом

Постановка проблеми. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), комп'ютерних технологій, світової он-лайн мережі, ігрової індустрії, гаджетів та інших електронних девайсів ставить перед психологією, психіатрією, педагогікою та соціоло-

гією безліч питань про те, як вони впливають на людину, й особливо про розвиток дитини й загалом молодого покоління [1–5]. Останнім часом дослідники все частіше звертаються до цієї проблеми у зв'язку з різким стрибком у розвитку ІКТ та електронних девайсів, які

якісно змінили життя людей, але й породили нові адиктивні форми поведінки та нові форми нехімічних залежностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема кіберадикцій є досить молодою, до її вивчення й дослідження приєднуються все більше науковців із різних галузей науки. Вона вивчається як психологами, так і психіатрами, педагогами, соціологами та іншими. Сьогодні можна виокремити таких науковців, які досліджували кіберадикцію як феноменальної поведінки, К.В. Аймедов, О.Н. Арестова, О.Є. Войскунський, І. Голдберг, О.В. Дорохов, Т.О. Ісакова, М.С. Кисельова, М. Коул, І. Моїсіл, О.В. Тарасов, О.В. Худяков, Л.М. Юр'єва, К. Янг та ін. Варто відзначити, що найбільшу кількість залежних від кіберпростору осіб експерти налічують серед представників вікової групи від 14 до 24 років [1; 4; 6; 7]. З огляду на глобалізацію цієї проблеми, усе гостріше постає питання в дослідженні нозології кіберадикції, розробки відповідних методик для проведення детальних емпіричних досліджень і створення алгоритмів лікувальних програм від Інтернет-адикцій, гаджет-адикцій, кіберадикцій, кіберкомунікативної та залежності від селфетис тощо.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявлення особливостей самоставлення осіб підліткового та юнацького віку, які мають певні види кіберадикцій.

Методи дослідження: бібліографічний (аналіз, систематизація, теоретичних даних і літературних джерел), історичний (дослідження виникнення, формування й розвитку поняття) та психодіагностичний; використано такі методики: «Тест-опитувальника самоставлення» (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв) [8; 9] і структуроване інтерв'ю, математико-статистична обробка даних проведена за допомогою програми «Microsoft Excel, XP» і пакета статистичного аналізу SPSS 26.0 для Windows XP, «Statistic for Windows XP». Для оцінювання достовірності відмінностей у частоті якісних ознак використовувалися: при чисельності групи $n > 5$ – критерій ± 2 (хі-квадрат), а при чисельності $n \leq 5$ – точний критерій Фішера. У всіх випадках порівнянь визначатиметься ймовірність розходжень «р».

Дослідження проведено з дотриманням принципів біоетики та деонтології. Основними базами проведення дослідження були Одеський національний медичний університет; Одеський інститут Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»; КНП «Міська студентська поліклініка» Одеської міської ради, Громадська організація «Асоціація ЛГБТ «ЛІГА». Усім респондентам було оголошено тему й мету наукової роботи, також у ході бесіди неодноразово підкреслювалося, що участь у цьому дослідженні є ціл-

ком добровільною і конфіденційною. Респондентам надавалося право не відповідати на будь-які питання, було роз'яснено можливість перервати опитування чи взагалі участь у дослідженні, нічого при цьому не пояснюючи.

Усього в дослідженні взяло участь 559 підлітків, із них – 408, які мали певні види кіберадикцій, 151 осіб, які надали згоду увійти в групу порівняння (умовно здорові). З них – 269 юнаків (48,12% вибірки) у віці 14–21 рік, 290 дівчат (51,88% вибірки) у віці 14–21 рік. Для проведення дослідження нами відокремлено три блоки респондентів залежно від віку, які мали внутрішній розподіл на основну групу та групу порівняння у вікових категоріях: від 14 до 15 років, це ОГЮ1 – 59 юнаків з ознаками залежності; ГПЮ1 – 21 умовно здоровий юнак; ОГД1 – 65 дівчат з ознаками залежності; ГПД1 – 25 умовно здорових дівчат; від 16 до 18 років, це ОГЮ2 – 72 юнаки з ознаками залежності; ГПЮ2 – 26 умовно здорових юнаків; ОГД2 – 76 дівчат з ознаками залежності; ГПД2 – 28 умовно здорових дівчат; від 19 до 21 років, це ОГЮ3 – 67 юнаків з ознаками залежності; ГПЮ3 – 24 умовно здорових юнака; ОГД3 – 69 дівчат з ознаками залежності; ГПД3 – 27 умовно здорових дівчат.

Ураховуючи загальні вимоги до проведення наукових досліджень, які регламентують необхідність формування груп дослідження, а саме відповідність критеріям однорідності, репрезентативності, а також достовірності знайдених різниць та інших параметрів, що вивчалися нами, застосували методи математичної статистики, які обраховувалися за допомогою відповідних комп'ютерних програм: Microsoft Excel, XP», і пакета статистичного аналізу SPSS 26.0 для Windows XP, «Statistic for Windows XP».

Виклад основного матеріалу дослідження. На цьому етапі дослідження ми вивчили особливості самоставлення обраних респондентів з метою використання цієї інформації в подальшому дослідженні, розглядаючи цей феном як один із маркерів при формуванні психокорекційних програм для кіберадиктив.

Для виявлення особливостей самоставлення респондентів обрано «Тест-опитувальника самоставлення» (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв) [8; 9], результати надано в таблиці 1. Обрана версія опитувальника дає змогу виявити три рівні самоставлення, що відрізняються за ступенем узагальненості: глобальне самоставлення; диференційоване, самоінтерес та очікуванням ставлення до себе; рівень конкретних дій у ставленні до власного «Я». Опитувальник включає такі шкали: шкала S – вимірює інтегральне почуття «за» чи «проти» власного «Я» випробуваного; шкала I – самоповага; шкала II – аутосимпатія; шкала III – очікуване ставлення від інших; шкала IV – самоінтерес.

Опитувальник містить також сім шкал, спрямованих на вимірювання вираженості установок на ті чи інші внутрішні дії на адресу «Я» випробуваного: шкала 1 – самовпевненість; шкала 2 – ставлення інших; шкала 3 – самоприйняття; шкала 4 – самокерівництво; шкала 5 – самозвинувачення; шкала 6 – самоінтерес; шкала 7 – саморозуміння. Глобальне самоствавлення – внутрішньо недиференційоване почуття «за» і «проти» самого себе. Самоповага – шкала з 15 пунктів, що об'єднали твердження, які стосуються «внутрішньої послідовності», «саморозуміння». При оцінці самовпевненості йдеться про той аспект самоствавлення, який емоційно і змістовно об'єднує віру у власні сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей, контроль свого життя й самопослідовність, розуміння самого себе. Аутосимпатія – шкала із 16 пунктів, що об'єднує пункти, у яких відбивається дружність-ворожість до власного «Я». У шкалу увійшли пункти, що стосуються самоприйняття й самозвинувачення. У змістовому плані шкала на позитивному полюсі об'єднує схвалення себе загалом і в істотних деталях, довіру до себе й позитивну самооцінку, на негативному полюсі – бачення в собі переважно недоліків, низьку самооцінку, готовність до самозвинувачення. Самоінтерес – шкала з 8 пунктів, відображає міру близькості до самого себе, зокрема інтерес до власних думок і почуттів, готовність спілкуватися з собою на рівних,

упевненість у собі. Очікуване ставлення від інших – шкала з 13 пунктів, що відображають очікування позитивного або негативного ставлення до себе оточуючих.

Як похідна приймається відмінність змісту «Я-образу» (знання або уявлення про себе, у тому числі й у формі оцінки вираженості тих чи інших рис). У ході життя людина пізнає себе, накопичує про себе знання, ці знання становлять змістову частину його уявлень про себе. Однак знання про себе саму, природно, їй не байдужі: те, що в них розкривається, виявляється об'єктом її емоцій, оцінок, стає предметом її більш-менш стійкого самоствавлення [9; 10].

Розглянемо отримані результати окремо по кожній зі шкал опитувальника. За шкалою «відкритість» встановлено, що респонденти основних груп характеризуються закритістю, нездатністю або небажанням усвідомлювати й видавати значиму інформацію про себе, схильні до відвертої брехні та фальсифікації результатів у бік соціально бажаних відповідей. Найбільш яскраво дані характеристики простежуються серед дівчат вікової категорії від 16 до 21 року (ОГД2 – 9,1 бали по групі, ОГД3 – 9,4 бали по групі), а серед юнаків у віковій категорії від 19 до 21 року (ОГЮ3 – 8,3 бали). Респонденти груп порівняння характеризуються підвищеною рефлексивністю та критичністю, мають здатність не приховувати від себе й інших значиму неприємну інформацію, усвідомлюють власне «Я». Найбільш набли-

Таблиця 1

Особливості самоствавлення респондентів

Групи респондентів	Відкритість	Самовпевненість	Самокерівництво	Дзеркальне «Я»	Самоцінність	Самоприйняття	Самоприв'язаність	Внутрішня конфліктність	Самозвинувачення
ОГЮ1 (n=59)	8,0 ↑	3,4 ↓	3,3 ↓	3,2 ↓	3,5 ↓	3,1 ↓	7,9 ↑	3,8 ↓	7,7 ↑
ГПЮ1 (n=21)	4,4	7,3	7,2	7,0	7,2	7,0	4,5	10,2	4,4
ОГД1 (n=65)	8,9 ↑	3,9 ↓	3,6 ↓	3,4 ↓	3,8 ↓	3,7 ↓	8,7 ↑	3,5 ↓	8,3 ↑
ГПД1 (n=25)	4,6	7,9	7,6	7,3	7,9	7,8	4,7	9,6	4,2
ОГЮ2 (n=72)	8,1 ↑	3,8 ↓	3,5 ↓	3,3 ↓	3,9 ↓	3,4 ↓	8,3 ↑	3,6 ↓	8,4 ↑
ПГЮ2 (n=26)	4,5	7,7	7,5	7,4	8,0	7,7	4,3	9,7	4,5
ОГД2 (n=76)	9,1 ↑	4,2 ↓	3,8 ↓	3,6 ↓	4,4 ↓	3,9 ↓	8,9 ↑	3,3 ↓	8,7 ↑
ГПД2 (n=28)	4,7	8,2	7,9	8,1	8,8	8,0	4,6	9,1	4,6
ОГЮ3 (n=67)	8,3 ↑	4,0 ↓	3,9 ↓	3,7 ↓	4,1 ↓	4,0 ↓	8,5 ↑	3,2 ↓	9,0 ↑
ГПЮ3 (n=24)	4,8	8,1	7,8	8,2	8,5	8,0	4,9	9,2	4,4
ОГД3 (n=69)	9,4 ↑	4,7 ↓	4,5 ↓	4,1 ↓	4,8 ↓	4,4 ↓	9,1 ↑	3,0 ↓	9,4 ↑
ГПД3 (n=27)	5,1	8,6	8,2	8,4	9,0	8,6	5,0	8,6	4,8

Примітка: в таблиці надано середній бал по групі:

↑ вищий за норму; ↓ нижчий за норму.

жені до норми показники виявлено серед респондентів у віковій категорії від 19 до 21 року (ГПЮЗ – 4,8 бали, ГПДЗ – 5,1 бали).

За шкалою «самовпевненість» можливо зазначити, що респонденти основних груп більш незадоволені собою та своїми можливостями, сумніваються щодо здатності викликати повагу в інших, ніж респонденти груп порівняння, які характеризуються високою думкою про себе, відсутністю внутрішнього напруження й самовпевнені в собі. Найнижчі показники самовпевненості виявлено серед респондентів основних груп у віковій категорії від 14 до 15 років (ОГЮ1 – 3,4 бали, ОГД1 – 3,9 бали) та серед юнаків у віковій категорії від 16 до 18 років (ОГЮ2 – 3,8 бали). Найбільш упевненими в собі виявилися респонденти у віковій категорії від 19 до 21 року (ГПЮЗ – 8,1 бали, ГПДЗ – 8,6 бали) та дівчата у віковій категорії від 16 до 18 років (ГПД2 – 8,2 бали).

За шкалою «самокерівництво» встановлено, що респонденти груп порівняння більш відповідальні за свої вчинки ніж респонденти основних груп. Респондентів груп порівняння можна охарактеризувати як осіб, які виразно переживають власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує їхню особистість і життєдіяльність, уважають, що їхня доля знаходиться у власних руках, і відчувають почуття обґрунтованості й послідовності своїх внутрішніх спонукань і цілей. Найбільш яскраво дані характеристики простежуються в респондентів груп порівняння у віковій категорії від 19 до 21 року (ГПЮЗ – 7,8 бали, ГПДЗ – 8,2 бали). Респонденти основних груп характеризуються тим, що вірять у підвладність власного «Я» часовим обставинам, що вони нездатні протистояти долі, мають погану саморегуляцію, розмитий локус «Я», відсутність тенденції шукати причини вчинків і результатів у собі. Найбільш яскраво ці характеристики проявляються серед респондентів основних груп у віковій категорії від 14 до 15 років (ОГЮ1 – 3,3 бали, ОГД1 – 3,6 бали) та серед юнаків у віковій категорії від 16 до 18 років (ОГЮ2 – 3,5 бали).

За шкалою «дзеркальне «Я» можна відзначити, що респонденти груп порівняння характеризуються тим, що їхні особистісні якості, характер і їхня діяльність здатні викликати в інших повагу, схвалення та розуміння. Варто зауважити, що яскраво ці характеристики виражені в респондентів у віковій категорії від 19 до 21 року (ГПЮЗ – 8,2 бали, ГПДЗ – 8,4 бали). Респондентів основних груп за цією шкалою можна характеризувати як осіб, що не чикають схвалення від інших, не вірять у те, що їхні особистісні характеристики та вчинки можуть викликати в узагальненого іншого повагу чи схвалення. Такі якості проявляються більш яскраво у віковій категорії від 14 до

15 років (ОГЮ1 – 3,2 бали, ОГД1 – 3,4 бали) та серед юнаків у віковій категорії від 16 до 18 років (ОГЮ2 – 3,3 бали).

Під час аналізу результатів, отриманих за шкалою «самоцінність», можна відзначити, що респонденти груп порівняння проявляють любов до себе, відчувають власну цінність і цінність власного «Я» для узагальненого іншого, особливо це простежується в респондентів у віковій категорії від 19 до 21 року (ГПЮЗ – 8,5 бали, ГПДЗ – 9,0 бали). Респондентів основних груп за цією шкалою тест-опитувальника можна охарактеризувати як осіб, що сумніваються в цінності власної особистості, характеризуються відстороненістю, яка межує з байдужістю до власного «Я», демонструють утрату інтересу до свого внутрішнього світу, особливо у віковій категорії від 14 до 15 років (ОГЮ1 – 3,5 бали, ОГД1 – 3,8 бали).

Під час розгляду результатів шкали «самоприйняття» можна зазначити, що респонденти груп порівняння характеризуються дружнім ставленням до себе, демонструють згоду із самим собою, здебільшого схвалюють свої плани та бажання, які виникають, їм також характерно емоційне, безумовне прийняття себе такими, як вони є, нехай навіть із деякими недоліками. Найбільш яскраво ці характеристики проявляються у віковій категорії від 19 до 21 року (ГПЮЗ – 8,0 бали, ГПДЗ – 8,6 бали) та серед дівчат у віковій категорії від 16 до 18 років (ГПД2 – 8,0 бали). Респонденти основних груп демонструють недостатнє самосприйняття, яке є симптомом дезадаптації, що найбільш яскраво спостерігається серед юнаків у вікових категоріях від 14 до 18 років (ОГЮ1 – 3,1 бали, ОГЮ2 – 3,4 бали). Дівчатам недостатнє самосприйняття більш характерно у віковій категорії від 14 до 15 років (ОГД1 – 3,7 бали).

За шкалою «самоприв'язаність» групи порівняння характеризуються незадоволеністю собою, бажанням змінитися, щоб досягти відповідності із власним «ідеальним Я», особливо в юнаків віковій категорії від 16 до 18 років (ГПЮ2 – 4,3 бали) та серед респондентів у віковій категорії від 14 до 15 років (ГПЮ1 – 4,5 бали, ГПД1 – 4,7 бали). Респонденти основних груп за цією шкалою характеризуються як особи, що мають прояви ригідності щодо власної «Я-концепції», демонструють прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Ці переживання супроводжуються прив'язаністю до неадекватного «Я-образу», а тенденція до збереження такого образу – один із видів прояву захисних механізмів самосвідомості. Найбільш яскраво це виражено в дівчат у віковій категорії від 19 до 21 року (ОГД2 – 8,9 бали, ОГД3 – 9,1 бали).

Під час розгляду результатів за шкалою «внутрішня конфліктність» виявлено, що респонденти груп порівняння характеризуються наявністю внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження із собою, що супроводжуються переживанням почуття провини, найбільш яскраво це виражено у віковій категорії від 14 до 15 років (ГПЮ1 – 10,2 бали, ГПД1 – 9,6 бали) та серед юнаків у віковій категорії від 16 до 18 років (ГПЮ2 – 9,7 бали). Респонденти основної групи за цією шкалою характеризуються вираженням заперечення проблем, закритістю й демонструють поверхову самовдоволеність. Особливо ці характеристики проявляються у віковій категорії від 19 до 21 років (ОГЮ3 – 3,2 бали, ОГД3 – 3,0 бали) та серед дівчат у віковій категорії від 16 до 18 років (ОГД2 – 3,3 бали).

За шкалою «самозвинувачення» респонденти групи порівняння характеризуються позитивним ставленням до себе, симпатією до власного образу «Я», адекватно оцінюють свої досягнення та невдачі. Найбільш наближеними до норми показники за цією шкалою виявлені серед дівчат груп порівняння у віковій категорії від 16 до 21 років (ГПД2 – 4,6 бали, ГПД3 – 4,8 бали). Респонденти основних груп характеризуються відсутністю симпатії до себе, що супроводжується негативними емоціями на свою адресу, схильністю до самозвинувачення, готовністю поставити собі в провину свої промахи та невдачі, власні недоліки. Найбільш яскраво такі характеристики проявляються у віковій від 19 до 21 років (ОГЮ3 – 9,0 бали, ОГД3 – 9,4 бали).

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, можна визначити такі особливості самостворення кіберадиктів: закритість, нездатність або небажання усвідомлювати й видавати значиму інформацію про себе, вони схильні до відвертої брехні та фальсифікації результатів у бік соціально бажаних відповідей. Незадоволені собою та своїми можливостями, сумніваються щодо здатності викликати повагу в інших, вірять у підвладність власного «Я» часовим обставинам, вони не здатні протистояти долі, мають погану саморегуляцію, розмитий локус «Я», у них відсутні тенденції шукати причини вчинків і результатів у собі. Вони не чекають схвалення від інших, не вірять у те, що їхні особистісні характеристики та вчинки можуть викликати в узагальненого іншого повагу чи схвалення. Сумніваються в цінності власної особистості, характеризуються відстороненістю, яка межує з байдужістю до власного «Я», демонструють утрату інтересу до свого внутрішнього світу. Виявлено, також недостатнє самосприйняття, яке є симптомом дезадаптації, має прояви ригідності щодо власної «Я-концепції». Виказують прив'язаність, до неадекватного «Я-образу»,

небажання змінюватися, а тенденція до збереження такого образу – один із видів прояву захисних механізмів самосвідомості. Також характеризуються вираженням заперечення проблем, закритістю й демонструють поверхову самовдоволеність. Відсутність симпатії до себе супроводжується негативними емоціями на свою адресу.

З огляду на те що самостворення є лише однією з характеристик особистості, а проблема кіберадикцій потребує багатогранного розгляду, у подальшому планується визначення вивчення інших індивідуально-психологічних і соціально-демографічних характеристик, оскільки, чим детальніше буде досліджено «психологічний портрет» кіберадиктів, чим повніше буде визначено нозологію цієї адикції, тим більш ефективну й адекватну програму психокорекції можна буде розробити.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дорохов О.В., Тарасов О.В., Моїсіл І. Проблема комп'ютерної та Інтернет-залежності молоді в інформаційному суспільстві. *Системи обробки інформації*. 2012. № 4. С. 285–288. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_2011_4_67.
2. Аймедов К.В., Асєєва Ю.О., Дьяченко О.В. Сучасний погляд на проблему Інтернет-адикцій у підлітків. *Перспективні дослідження – це наука і техніка – 2018* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (7–15 листопада 2018 р.). Перемишль : Наука та дослідження, 2018. Том 5. С. 76–80. URL: <http://www.rusnauka.com/pdf/242201.pdf>.
3. Егоров А.Ю. Нехимические зависимости – «фейк-диагнозы» или все-таки расстройства? *Неврологический вестник*. 2019. Т. 2. № 1. С. 38–43. URL: <https://psychiatr.ru/news/960>.
4. Ісакова Т.О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми. Київ : НІСД, 2018. 47 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/Internet_zal-bcba2.pdf.
5. Kemp S. Digital 2020: 3.8 billion people use social media. *Wearesocial and Hootsuite*. 2020. URL: <https://wearesocial.com/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media>.
6. Юрьева Л.Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика : монография. Днепропетровск : Пороги, 2006. URL: <https://studfiles.net/preview/6748925/>.
7. Аймедов К.В. Особливості особистості підлітків, які страждають на комп'ютерну залежність. *Наука і освіта : наук.-практ. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського*. 2012. С. 9–13. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/uk/arkhiv-zhurnaliv/vipuski-2012/vipusk-6-nauka-i-osvita-2012-rik>.
8. Собчик Л.Н. Искусство психодиагностики. Санкт-Петербург : Речь, 2014. 159 с.
9. Столин В.В. Самосознание личности. Москва : Изд-во МГУ, 1983. 284 с. URL: <http://psylib.org.ua/books/stolv01/index.htm>.
10. Біла І.М. Самоздійснення, самоактуалізація особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 12. С. 102–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2013_12_18.